

Introduktion till Marguerite Yourcenar

David Arvidsson

Marguerite Yourcenar förtjänar att räknas till 1900-talets stora författare. Utöver de mest kända *Hadrianus minnen* och *Vishetens natt* omfattar hennes verk noveller, poesi, dramatik, litteraturkritik, översättningar, essäer och flera romaner. Under mer än hälften av sitt liv bodde hon i Maine på den amerikanska östkusten, men hon fortsatte under större delen av sitt liv att tillbringa långa perioder i Europa. 1980 blev hon den första kvinnan att väljas in i Franska akademien.

Marguerite Cleenewerck de Crayencour föddes 1903 i Bryssel som dotter till en mor av belgisk adelsläkt och en far ur den nordfranska aristokratin. Modern dog kort efter födseln. Barnsåren tillbringades hos farmodern på familjegodset Mont-Noir i franska Flandern och ungdomsåren med fadern i Lille, Paris, London, Monte Carlo och Menton. Fadern, en beläst och kosmopolitiskt sinnad man, hade gjort några litterära försök och tycks ha överfört något av sin egen antikonformistiska natur och sitt fria förhållande till klassens och tidens konventioner till sin dotter. Hon bildades i klassikerna: Vergilius på latin, Homeros på grekiska, Ibsen, Dante, Tolstoj och Shakespeare. 1921 utkom en första poesisamling under pseudonymen Yourcenar, på ett *c* när ett anagram av familjenamnet Crayencour. Under 60- och 70-talen kom författaren att återvända till sin familjehistoria i trilogin *Världslabyrinten*, med litteraturvetaren Kajsa Anderssons ord ”en syntes av självbiografi, historisk roman och historiskt dokument”.¹

Tjugotalet tillbringade Yourcenar till stor del på resande fot i Frankrike, Schweiz och Italien, där hon 1924 besökte Villa Adriana utanför Rom. Under denna resa tog tanken på *Hadrianus minnen* form, liksom flera av idéerna till hennes senare verk. 1929 utkom hennes första roman *Alexis eller Traktat om den fåfänga kampen*, till formen ett brev från en homosexuell musiker till den hustru han lämnat ”på spaning efter en fullständigare sexuell frihet, mindre befleckad av lögn”.² Kritikerna var till övervägande del positiva, och flera jämförde henne med André Gide (1869-1951), vars *La tentative amoureuse ou le traité du vain désir* titeln anspelar på. Av förordet till en nyutgåva 1971 framgår att Yourcenar influerats av Gide, men att hon själv betraktade Rilke som en viktigare förebild.

Efter faderns död 1929 förde Yourcenar en nomadiserande tillvaro i Europa. I Paris umgicks hon med bland andra den amerikanska dramatiker Natalie Barney (1876-1972), sin förläggare André Fraigneau (1905-1991) och författaren Edmond Jaloux (1878-1949). Romanen *Att köpa en dröm* (1934) skildrar en misslyckad statskupp i fascismens Italien. Yourcenar hade själv deltagit i marschen mot Rom 1922. Under trettioalet utkom också novellsamlingarna *Feux* och *Nouvelles orientales* som liksom en essä om drömmar, *Les Songes et les Sorts*, inspirerats av poeten och psykoanalytikern Andreas Embirikos (1901-1975), en

vän till Yourcenar efter långa gemensamma vistelser i Athen och den grekiska övärlden.

1937 träffade Yourcenar den jämnåriga amerikanska litteratordoktoranden Grace Frick i Paris. Efter resor i Italien och Grekland tillbringade de vintern i amerikanska Connecticut, där Yourcenar bedrev studier om Hadrianus vid Yale-universitetets bibliotek. Under en vistelse i Sorrento färdigställdes *Nådstöten*, en längre novell om en kärlekstriangel mellan en preussisk officer och ett syskonpar mot bakgrund av ryska inbördeskriget i lettiska Kurland. 1939 reste Yourcenar från Schweiz, där hon befunnit sig vid andra världskrigets utbrott, till USA för vad som var tänkt som en kortare vistelse. På grund av kriget kom hon inte att återvända till Europa på tolv år. I USA fördjupades förhållandet till Frick, som kom att bli hennes livskamrat och översättare. När hon 1947 blev amerikansk medborgare tog hon sin pseudonym till lagligt namn.

Efter fyrtiotalets ekonomiska svårigheter och relativa litterära stiltje mottog Yourcenar i januari 1949 en låda anteckningar och utkast till *Hadrianus minnen* som blivit kvar på ett hotell i Lausanne före kriget. Ett intensivt kreativt arbete tog vid, varvid författaren färdigställde boken under drygt ett års tid. Utgivningen försenades av en rättstvist: Yourcenar var missnöjd med hur hennes förläggare Grasset och Gallimard behandlat tidigare böcker. *Hadrianus minnen* kom till sist ut på Plon i december 1951 och nådde framgångar långt bortom såväl författarens som förlagets förväntningar. 1952 belönades den med Prix Femina Vacaresco. Med *Hadrianus minnen* etablerades Yourcenar definitivt som fransk författare. Boken kom att översättas till över tjugo språk. Redan 1953 utkom den i svensk språkdräkt av Gunnel Vallquist (1918-2016), som vid denna tid även påbörjat översättningen av *På spaning efter den tid som flytt*.

1950 hade Yourcenar och Frick slagit sig ned på den karga Mount Desert Island i Maine på USA:s östkust. Under de kommande åren delade de sin tid mellan skrivande i hemmet *Petite Plaisance* och långa resor i Europa. De reste flera gånger i Skandinavien och besökte utöver Köpenhamn, Stockholm, Göteborg och Kiruna även Mårbacka. Yourcenar hade sedan ung ålder läst Lagerlöf och betraktade henne som ”en genial författare”. Om hennes långvariga intresse för Sverige vittnar också några episoder ur *Vishetens natt* – där hon låter huvudpersonen besöka bland annat Vadstena och Frösön – såväl som följande yttrande från en intervju 1980: ”Bortsett från Mount Desert Island ser jag knappast någon annan plats där jag skulle kunna tänka mig att bo, förutom ett område nordost om Göteborg i Sverige, Bretagne eller sydligaste Portugal.”³

Ett annat, indirekt vittnesmål om Yourcenars förhållande till Sverige publiceras här intill. Vintern 1954-55 arbetade hon på

en essä om Thomas Manns (1875-1955) författarskap. Samtidigt sattes hennes pjäs *Elektra eller demaskeringen* upp av regissören Jean Marchat (1902-1966) på Théâtre des Mathurins i Paris. Yourcenars invändningar mot rollbesättningen hörsammades inte av regissören, och det hela utvecklades till en hätsk replikväxling som blev omskriven i pressen. Yourcenar kom senare att vinna rättsprocessen mot Marchat och erhöll fem tusen francs i skadestånd. Mann hade den 15 februari 1955 i ett brev till Yourcenar lovordat pjäsen, och menade att den höll än högre klass än *Hadrianus minnen*. Sitt svar författade Yourcenar på Park Avenue Hotel i Göteborg.

Med sin klassiska bildning och omfattande kunskap om antiken kände Yourcenar säkerligen till Giovanni Battista Piranesi redan innan hon stötte på hans etsningar i en bokhandel i New York 1941. Hennes essä om den italienske 1700-talsgravören, publicerad i föreliggande nummer av *Arche*, fördes till samlingen *Sous bénéfice d'inventaire* (1962), som utöver "Humanisme et hermétisme chez Thomas Mann" och "Selma Lagerlöf – conteuse épique" också innehåller texter om den grekiske poeten Konstantin Kavafis (1863-1933) vars dikter Yourcenar översatt till franska på 30-talet, om det romerska historieverket *Historia Augusta*, om renässanspoeten Agrippa d'Aubigné (1552-1630) och om livet vid Chateau Chenonceaux under 1500-talet.

De två sistnämnda essäerna knyter an till den tidigare nämnda *Visbetens natt* (1968), som under våren 2017 utkommit i svensk nyutgåva. I romanen får läsaren följa läkaren och alkemisten Zenon från Brügge – ett slags fiktiv legering av Erasmus, Paracelsus och Leonardo da Vinci – i 1500-talets Europa präglad av krig, pestepidemier, religiösa motsättningar och förföljelser av olik-tänkande. Boken, som belönades med Prix Femina, räknas jäm-

te *Hadrianus minnen* till Yourcenars mest lästa. Jämförelser dem emellan finns det gott om. Själv kommenterade Yourcenar deras tillkomst så här: "... *Visbetens natt*, precis som *Hadrianus minnen*, hör till de böcker man börjar med i ungdomsåren för att sedan lägga dem åt sidan och ta upp dem igen alltefter omständigheterna, men som författaren har levt med hela sitt liv."⁴ I de anteckningar till *Visbetens natt* som publicerades först 1991 diskuterar författaren de två romanernas respektive huvudperson: "Hadrianus tror att en rationell kommunikation människor emellan är möjlig, på det språk som återger tanken (och det är därför man kan få honom att nästan oratoriskt berätta sitt livs historia); Zenon vet att alla samtal har inslag av missförstånd och lögn, även de han har med den vänskaplige priorn Cordeliers. En annan skillnad är att det perspektiv som Hadrianus anlägger är intellektuellt, och aldrig upphör att vara det utom i några få stunder, och inte heller då fullständigt. Hos Zenon, däremot, finns visionärens perspektiv."⁵

Grace Frick avled 1979 i cancer. Yourcenar återupptog det resande som hon i närmast ett decennium avstått från på grund av livskamratens sjukdom, och besökte bland annat Guatemala, Yucatan, Marocko, Algeriet, Indien, Japan, Egypten och Thailand. 1980 valdes hon in i Franska akademien, där hon tog inträde 1981, som den första kvinnan i institutionens då över trehundrafemtioåriga historia. Utöver de verk som förekommit ovan bör nämnas hennes studie av Yukio Mishimas (1925-1970) poesi, *Mishima eller Tombetens vision*, essäsamlingarna *Le Temps, ce grand sculpteur* och *En pèlerin et en étranger*, samt översättningar av amerikanska *negro spirituals*, Virginia Woolfs *The Waves*, och Mishimas svit av fem no-spel. Yourcenar avled i december 1987.

Noter

1. Andersson, 1994, s. 111.
2. "... à la recherche d'une liberté sexuelle plus entière et moins entachée de mensonge." Förordet till *Alexis*, 1971, s. 16.
3. "À part cet endroit, je ne vois guère qu'une région au nord-est de Göteborg, en Suède, la Bretagne et l'extrême sud du Portugal où j'accepterais vivre." "Marguerite Yourcenar, une femme sous la Coupole". Samtal med Jean-Claude Lamy, i *France Soir*, 6 mars 1980. Citerat i Savigneau, s. 312.
4. Citatet i Karin Landgrens översättning, något modifierad. Ur författarens efterord "Anteckningar till en bok" i *Visbetens natt*, s. 230. Stockholm: Forum, 1969.

Litteratur

- Andersson, K. (1994). Från Petite Plaisance till Märbacka. P.S. till översättningen av en essä. I Clason, S. (red): *Selma Lagerlöf ur franskt perspektiv*. Stockholm: Selma Lagerlöf-sällskapet.
- Andersson, K. (2003). Quelque chose de la Suède. I Voda Capusan, M.; Delcroix, M., & R. Poignault (red:er): *Marguerite Yourcenar Citoyenne du Monde*. Clermont-Ferrand: Société internationale d'études yourcenariennes. Läst 2017-07-25 på www.yourcenariana.org.
- Levillain, H. (2016). *Marguerite Yourcenar: Carte d'identité*. Paris: Fayard.
- Mishima, Y. (1987). *Cinq nô modernes*. Översättning till franska av Marguerite Yourcenar och Jun Shiragi. Paris: Gallimard.
- Savigneau, J. (1990). *Marguerite Yourcenar. L'invention d'une vie*. Paris: Gallimard.

5. "Hadrien croit à la possibilité d'une communication rationnelle d'homme à homme, au langage qui traduit la pensée (et c'est pourquoi on peut presque oratoirement lui faire raconter sa vie); Zénon sait que toute conversation a ses malentendus et ses mensonges, même avec l'amical prieur Cordeliers. Il y a aussi cette différence que la perspective adoptée par Hadrien est intellectuelle, et ne cesse d'être telle qu'à de très rares moments, et jamais complètement. Chez Zénon, il y a au contraire la dimension du visionnaire." Citerat i Savigneau, s. 484.

- Woolf, V. (1937). *Les Vagues*. Översättning och förord av Marguerite Yourcenar. Paris: Stock.
- Yourcenar, M. (1929). *Alexis ou Le traité du vain combat*. Paris: Au Sans Pareil. I svensk översättning av Kerstin Hallén: *Alexis eller Traktaten om den fåfänga kampen* (1989). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1934). *Denier du rêve*. Paris: Grasset. I svensk översättning av Anne-Marie Edéus: *Att köpa en dröm* (1970). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1936). *Feux*. Paris: Grasset.
- Yourcenar, M. (1938). *Les Songes et les Sorts*. Paris: Grasset.
- Yourcenar, M. (1938). *Nouvelles orientales*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Malou Höjer och Katja Waldén: *Österlands noveller* (1984). Stockholm: Forum.

Selma Lagerlöf (1858-1940) i sitt bibliotek, september 1933.

- Yourcenar, M. (1939). *Le Coup de Grâce*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Anne-Marie Edéus: *Nådstöten* (1971). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1951). *Mémoires d'Hadrien*. Paris: Plon. I svensk översättning av Gunnel Vallquist: *Hadrianus minnen* (1953). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1954). *Électre ou la Chute des masques*. Paris: Plon. I svensk översättning av Anita Blom: *Elektra eller demaskeringen* (1995). Stockholm: Radioteatern.
- Yourcenar, M. & Dimaras, C. (1958). *Présentation critique de Constantin Cavafy 1863-1933, suivie d'une traduction intégrale de ses Poèmes par Marguerite Yourcenar et Constantin Dimaras*. Paris: Gallimard.
- Yourcenar, M. (1962). *Sous bénéfice d'inventaire*. Paris: Gallimard. – Selma Lagerlöf – conteuse épique. I svensk översättning av Kajsa Andersson: Selma Lagerlöf, en episk berätterska, i Clason, S. (1994). *Selma Lagerlöf ur franskt perspektiv*. Stockholm: Selma Lagerlöf-sällskapet. – Le cerveau noir de Piranèse. I svensk översättning av Mats Leffler och David Arvidsson: Piranesis svarta hjärna (2017). *Arche*, 60-61.
- Yourcenar, M. (1964). *Fleuve profond, sombre rivière, "Negro Spirituels", commentaires et traductions*. Paris: Gallimard.
- Yourcenar, M. (1968). *L'Œuvre au Noir*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Karin Landgren: *Vishetens natt* (1969). Stockholm: Forum. I nyttgåva med förord av Lena Kåreland på Modernista, 2017.
- Yourcenar, M. (1974). *Le Labyrinthe du Monde, I: Souvenirs pieux*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Kerstin Hallén: *Fromma minnen* (1981). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1977). *Le Labyrinthe du Monde, II: Archives du Nord*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Kerstin Hallén: *Dokument från norra Frankrike. Världslabyrinten II* (1983). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1980). *Mishima ou la Vision du vide*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Kristoffer Leandoer: *Mishima eller Tomhetens vision* (2016). Lund: ellerströms.
- Yourcenar, M. (1983). *Le Temps, ce grand sculpteur*. Paris: Gallimard.
- Yourcenar, M. (1988). *Le Labyrinthe du Monde, III: Quoi? L'Éternité*. Paris: Gallimard. I svensk översättning av Kerstin Hallén: *Vilken? Evigheten. Världslabyrinten III* (1992). Stockholm: Forum.
- Yourcenar, M. (1989). *En pèlerin et en étranger*. Paris: Gallimard.